

ВСТУП

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільної диференціації в середніх загальноосвітніх навчальних закладах розроблялися з урахуванням рішення колегії Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції профільного навчання в старшій школі» від 25.09.2003 р. № 10/13, наказу МОН України від 11.09.2009 р. за № 854 «Про затвердження нової редакції Концепції профільного навчання у старшій школі». Запропонована концепція, технологічні моделі, методичні стратегії спрямовані на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти, затвердженої Президентом України від 17.04.2002 р. № 34/2002, постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» від 14 січня 2004 р. № 24. Розроблені матеріали ґрунтуються на основних положеннях Концепції загальної середньої освіти, Концепції профільного навчання в старшій школі, Концепції літературної освіти школярів, Критеріях оцінювання навчальних здобутків учнів із літератури за 12-бальною шкалою.

Названі документи закладають зміну пріоритетів у побудові нової системи організації освіти взагалі та літературної зокрема в старшій школі. Вони зорієнтовані на наскрізну профілізацію системи освіти в Україні. Функціонування допрофільної підготовки та профільного навчання ґрунтується на позитивному принципі. Це створюватиме сприятливі умови для формування унікальної духовно-багатої особистості, здатної орієнтуватися у професійному просторі, бути конкурентоздатною на ринку праці, спроможною повноцінно реалізувати свої інтереси, індивідуальні потреби та здібності в майбутньому дорослому житті. Такий підхід забезпечує реалізацію особистісно зорієнтованого принципу навчання в системі наскрізної профілізації закладів освіти, що значно розширює можливості учня в підготовці до вибору та побудови власної освітньої і літературної траєкторії.

Система літературної освіти в старшій школі розроблялася з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду організації профільного навчання, загально-педагогічного та фахово-предметного спрямування, специфіки літератури як мистецтва слова. Саме мистецтво слова є тим засобом, яке допомагає формувати, збагачувати духовно-естетичний світ дитини, позитивно впливати на ціннісні орієнтації, розвивати інтелект, літературно-мистецькі здібності незалежно від обраного ним профілю.

Процеси реформування загальної середньої школи орієнтують сучасного вчителя-словесника на широку диференціацію, варіативність,

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

профільність, інтеграційність як у змісті літературної освіти, так і за формами організації навчально-пізнавального процесу.

Диференціація навчання учнів у середній школі є однією з головних умов удосконалення якості освіти, її гуманізації, демократизації, шлях до особистісної зорієнтованості процесу учіння. Профільна диференціація – основний напрям здійснення диференціації навчання, яка планується як по горизонталі, так і по вертикалі. Необхідність такої профілізації середньої загальноосвітньої школи викликана наступними обставинами:

- глобалізацією та універсалізацією освітнього вітчизняного та європейського простору, яка реалізується шляхом оптимального поєднання інтеграційних процесів із виходом на спеціалізацію в підготовці майбутнього випускника;

- розуміння державою і суспільством необхідності мобільних фахівців різних профілів, спрямоване на створення багатовекторної моделі профілізації навчальних закладів України;

- зацікавленість держави і суспільства в забезпеченні умов для розвитку особистості відповідно до її задатків, здібностей, індивідуальних нахилів, здатних бути конкурентоспроможними на ринку праці, готовими до майбутнього дорослого життя.

Профільне навчання учнів породжує проблему методики викладання загальноосвітніх і спеціальних предметів, технологій навчання відповідно до обраного профілю, з урахуванням типу навчального закладу, обраної стратегії й тактики дій суб'єктів літературної освіти тощо.

Для нас важливо в даній монографії окреслити ті стратегії і тактики, які забезпечать результат співпраці та реалізацію парадигми: «учень-читач (студент) → автор» літературний (науковий) твір (підручник) → джерела комунікації → учитель (викладач)-фасилітатор → читач-учень (студент)». А також осмислити поняття «методична стратегія», її рівні, змістове наповнення.

Методична стратегія, у нашому розумінні, – *особистісно зорієнтована програма читацьких/професійних дій суб'єктів літературної освіти, яка матеріалізується в парадигму, алгоритм, схему, модель, план тощо, для досягнення планованого результату. За такої стратегії посередником дій суб'єктів є художній твір (теоретико-літературне явище) для досягнення планованого кінцевого результату відповідно до наперед заданої системи навчальних цілей, спрогнозованих засобів і ресурсів, залучених зовнішніх і внутрішніх мотивів діяльності, мовленнєвого досвіду за самотійно або/і в співпраці визначеною тактикою* (детальніше про це подано в р. I; п. 1.3).

Шуляр В.І.

1. Стратегії формування компетентного фахівця

№	ПЕРСПЕКТИВНІ	ТАКТИЧНІ
1	Прогнозування	Система навчальних цілей літературної освіти
2	Умотивування	Зовнішні і внутрішні впливи, потреби, мотиви
3	Компетенізування	Модель компетентного учня-читача й словесника
4	Планування	Програмно-тематичний комплекс планування літературної освіти суб'єктів навчання
5	Проектування	Проектно-конструкторські моделі вивчення курсу літератури, літературної теми. Програма вивчення літературної теми учнем-читачем
6	Конструювання	Модель уроку, заняття, програми вивчення літературної теми, засобів діагностики + інформаційно-комп'ютерні технології
7	Інтегрування	Рівнорівнева модель інтегративних дій суб'єктів літературної освіти
8	Текстотворення	Аналізування, інтерпретування, реінтерпретування, постінтерпретування, конструювання власної відповіді, авторського тексту різних форматів
9	Візуалізування	Проектування, презентації літературно-мистецького матеріалу, моделінг у системі літературної освіти
10	Акме-розвиток	Траекторія розвитку суб'єктів літературної освіти: учень-читач, учитель літератури
11	Аксіологікорозвиток	Особистісна модель системи цінностей (життєвих і професійних)
<i>Націєорієнтована, самодостатня, конкурентоспроможна, толерантно стала Я-особистість, яка перебуває в синергетико-аксіологіко-акмеологічному просторі і здатна до фасилітативних дій на компетентнісній основі</i>		

2. Стратегії розвитку та формування компетентного учня-читача

ПЕРСПЕКТИВНІ	ТАКТИЧНІ РІВНІ
1. УЧЕнь-ЧИТАЧ	1. Рецептивно-відтворювальний – РОЗПІЗНАВАННЯ: розуміння прочитаного/почутого загалом; розпізнавання фактів, виявлення розуміння структури, форми і змісту художнього твору; виявлення відомого, нового, незрозумілого; критичне слухання/осмислення з метою висловлення своєї думки (усно і письмово), можливої аргументованої оцінки сюжету, літературних персонажів (елементарний текст; поширена відповідь на питання; розповідь за запропонованою темою, назвою, схемою, алгоритмом, різними планами тощо); уміння послуговуватися деякими видами переказування, читання; виявлення знань щодо фактів із життя письменника, літературного персонажа, здатності визначати автора художнього твору, приналежності дійових осіб до того чи іншого художнього твору; розуміння сюжету (фабули) твору, теоретико-літературних понять.

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

<p>2. УЧЕЇНЬ-ДОСЛІДНИК</p>	<p>2. Відтворювально-оцінний – ВІДТВОРЕННЯ: за переважного розуміння прочитаного/почутого; адекватного розпізнавання фактів, з виявленням розуміння структури, форми і змісту художнього твору відповідно до жанрово-стильової манери письма; з виявленням відомого, нового, незрозумілого; критичне слухання/осмислення з метою висловлення своєї думки (усно і письмово); значне виявлення розуміння фактів, пов'язаних із життям і творчістю письменника, системи змодельованих подій, персонажів художнього твору; здатність передавати події, що відбуваються у творі, переказувати (розповідати) зміст епізодів, подій, змісту художнього твору в цілому; користуватися різними видами переказування (стисле, вибіркоче, детальне); читання (ознайомлювань, детальне, вибіркоче, творче, в ролях і особах, дослідницьке); розкривати, з'ясувати зміст теоретико-літературних понять.</p>
<p>3. УЧЕЇНЬ-КРИТИК</p>	<p>3. Позиційно-конструктивний – КОНСТРУЮВАННЯ: за умови значного розуміння прочитаного/почутого; повного розпізнавання фактів, виявлення розуміння структури, форми і змісту художнього твору відповідно до жанрово-стильової манери письма; з виявленням відомого, нового, незрозумілого; з метою критичного слухання/осмислення та висловлення своєї думки (усно і письмово); з виявленням здатності учнів будувати тексти у згорнутому та поширеному варіантах, стисло й повно давати відповіді на питання; зі встановленням і поясненням причинно-наслідкових зв'язків між особистістю письменника й соціальними явищами, його біографією і творчістю, між подіями в художньому творі, між темою твору й культурологічним контекстом епохи, в яку він був написаний; з метою охарактеризувати літературний процес, творчість письменника (-ів), героїв художнього твору (-ів); проаналізувати й інтерпретувати художній твір, образи (за зразком, алгоритмом, у стандартних і нових ситуаціях), застосовуючи теоретико-літературний інструментарій; аргументувати свої враження від прочитаного й аргументувати наведені твердження, урахувавши жанрово-стильову манеру письма художника слова, композиційну особливість твору, свій життєвий і читацький досвід, щоб пізнати Я-себе-соціум.</p>
<p>4. УЧЕЇНЬ-ЛІТЕРАТУРНО-РОЗНАВЕЦЬ</p>	<p>4. Оригінально-позиційний – ТВОРЕННЯ: репродуктивно-інтерпретаційне продукування монологічного/діалогічного тексту з метою виявлення здатності учня-читача в оцінюванні художньо-мистецької вартості твору, особистості письменника, його творчості, літератури взагалі на інтелектуально-емоційному та аналітичному рівнях, у власному культурологічному контексті; як уміння до продовження задуму письменника чи підготовки авторського тексту з урахуванням жанрово-стильової манери письма митця, культурно-історичних умов, у яких писався твір, логіки подій, обставин життя і творчості автора; створювати власний художній текст, вибудовуючи систему подій, художніх образів зі своєю індивідуальною інтерпретацією.</p>

Профілізація системи освіти в цілому, суспільно-гуманітарної (філологічної, літературної) зокрема потребує від сучасного учителя-словесника:

– осмислення продуктивних тенденцій вітчизняного й зарубіжного досвіду;

- побудови гіпотетично-ідеальної моделі випускника-читача середнього загальноосвітнього навчального закладу;
- усвідомлення особливостей змін у методиці викладання мови та літератури у профільній школі;
- продуманого вибору стратегій і тактик, методів і технологій навчання відповідно до обраного напрямку та навчального профілю;
- сприяти вибудові учнем-читачем своєї перспективи, траєкторії особистісного духовно-мистецького, мовно-літературного зростання;
- урахування тих інтеграційних процесів, які відбуваються в освітній галузі та в системі літературної освіти;
- суцільної побудови освітньої системи за компетентнісно-діяльнісною, особистісно зорієнтованою парадигмою;
- розуміння особливостей інклюзивно-дистанційної форми навчання, ролі суб'єктів/об'єктів у реалізації завдань літературної освіти;
- гнучкості й доцільності у впровадженні навчальних технологій, інформаційно-комунікативних, медіа-комп'ютерних засобів у системі літературної освіти школярів;
- мудрої візуалізації літературного матеріалу в урочній і поза-навчальній діяльності учня-читача;
- організації дослідно-пошукової роботи зі старшокласниками на уроках, у форматі МАН тощо;
- формуванні риторичної компетенції читача під час представлення/презентації підготовленого літературно-мистецького продукту: дослідницької роботи; літературно-художнього твору, доповіді, виступу й т. ін.

Зміни, які відбуваються в суспільстві взагалі та освітянській галузі зокрема, для нас принципово важливі для розуміння, що функції навчально-пізнавального процесу загальноосвітніх навчальних закладів сьогодні дещо інші. Їх ми можемо означити так: транслятивно-перетворювальна; соціалізаційно-адаптивна; проектувально-конструкторська; організаційно-консультативна; інформаційно-візуалізаційна; компетентнісно-оцінювальна; контролювально-корегувальна.

Реалізація названих функцій потребує розроблення такої концепції літературної освіти взагалі, уроку зокрема та моделі стосунків «учень – автор, літературний персонаж (художній твір) – учитель», де б створювалися умови для самовизначення, самореалізації кожного суб'єкта навчального процесу, зберігши при цьому цілісність соціальної структури. Такою, на наш погляд, є запропоновані нами стратегії літературної освіти старшокласників у системі профільного або/і безпрофільного навчання, концепція компетентнісно-діяльнісної моделі уроку літератури, учня-читача й учителя-словесника, де кожен організовує процес учіння на фасилітативній основі, розуміючи, що ми живемо в синергетико-аксіологіко-акмеологічному просторі [4].